

(1)

श्री. म.

४

श्रीगणेशाय नमः॥ हरिः ॐ ३ म॥ सत्राणामुक्तादीशोपसदः एतेनाङ्गासुत्यानि प्रातरनु
वाकाद्युदवसानायाः सान्यंत्यानि पत्नीसंयाजां तानीतराणि द्रष्टुं प्राशनसख्यविसर्जने
तंत्यः एध्रुवाः शस्त्राणामातानाः सूक्तान्येव सूक्तसूतानेष्वहीनेषु देवतेन व्यवस्था स्तु
चाः प्रः उगैः सर्वाहर्गणेषु ता यमानरूपाणां प्रथमा दक्षः प्रवर्तते तेऽभ्यासातिशेषावद्वः
उत्तमेशस्त्रे परिधानीयायाः उत्तमेव च नः उत्तमं चतुरक्षरं हि रुक्ता प्रणुयाद्वितीयादि
षुत्यमूषुवाजिनंदेवज्जतमिति ताश्च मये निष्केवल्य सूक्तानां जातवेदसे सुनवामसो
ममित्याग्निमारुते जातवेदस्यानामारंभणीयाः पर्यासां कृत्वा तो हर हः शस्यानीति
होत्रकाद्वितीयादिष्वेव तानि सर्वाणि सर्वत्रान्यत्राङ्कः उत्तमा द्वे कल्पिकान्यग्निष्टोमे हर्ग

रम

(1A)

णमध्यगतेग्निष्टोमायनेषुवान्यान्यभ्यासातिप्रेषाभ्यामिति कोत्सो विकृतो तद्रुणभा
वान्नित्यानिहोतुरिति गौतमः संघातादावनुप्रवृत्तत्वादव्युत्पन्नत्वाच्च होत्रकाणामपि त
गाणगारिर्नित्यत्वात्सत्रधर्मान्वयस्य प्रगोथत्वं च सूक्तागमे धैकाहिकं तावदुत्थरेत् ॥ १ ॥
चतुर्विंशो होता जनिष्टेत्याज्यमानो मित्रावरुणामित्रं वयं हवामहे मित्रं दुवेपूतदक्षम
यं वा मित्रावरुणा पुरुषा विध्यस्ति प्रतिवांसः उदितः इति षष्ठहस्तो अत्रियामैत्रावरु
णस्या याहि सुषुमाहितः इन्द्रमिद्राथिनो बृहदिन्द्रेण संहि दृक्षसः आदहस्व धामन्वित्येका
इं चेंद्रोदधीचोऽस्तुभिरुत्तिष्ठन्नो जसा सह भिंधि विश्वाऽपदिषः इति ब्राह्मणाऽं सि
नः इन्द्राग्नीऽआगतं सुतमिंद्रोऽग्नानमो बृहता दुवेय योरिदमियं वामस्य मन्मनः इन्द्राग्नी

(2)

श्री.स.

२

स

युवामिमेयस्य हि रुतः ऋत्विजेत्यधा वाकस्य तेषां यस्मिन् सुवीरं स्तोत्रियो यस्मिन् धुः सो
नुरूपः एकस्तोत्रियेष्वहः सुयोन्योनंतरः सो नुरूपो न चेत्सर्वो हर्गपाः पकदो वै काहिकस्त
था सत्यं त्ये चोर्ध्वमनुरूपेभ्यः ऋजुनीतीनो वरुणाः इंदुवो विश्वतस्परियत्सोमः आसुते
नरः इत्यारंभणीयाः शस्त्वा स्वान्त्स्वान्य रिशिष्टानां वपेरंश्चतुर्विंशमहाव्रताभितिष्ठिश्च
जिह्वेषु वत्स सर्वस्तोमसर्वं पृष्ठेषु चोर्ध्वमावापात्यतिवांस्तरः उदितं व्यं तरिभमतिरध्या
वाश्चस्य सुन्वतः इति तृचाः पर्यासीः सत्वेवमेना वरुणास्य पकदस्तोत्रियः इत्तमः स पर्यास
स्तद्देवतमन्यं पूर्वस्य रुताने कुर्वता न्यत्रापि संनिपातेन तृचं सूतं वा नंतरहितं मुकासनेदिः
शंसे न्महावालभिदं वेधं सेहर्ध्वमनुरूपेभ्यः आरंभणीयाभ्यो वा नाभाकां स्तृचाना वपेरना

राम

२

(2A)

यत्रीकारं सक्षपः परिष्वजः इति मेजावरुणो यः क कुभो निधारयः इति वा पूर्वीष्टः इंदोपमा
तयः इति ब्राह्मणा छंसीता हि मध्यं भराणामित्यछावाकः ॥ २ ॥ मरुत्वतीये प्रेतु ब्रह्मण
स्पतिरुत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पतः इति ब्राह्मणस्पत्या ववावपते पूर्वो नित्या द्वादहं द्वायगायत
नकिः सुदासोरथामिति मरुत्वतीयाः उर्ध्वं नित्यात्कया शुभेति च मरुत्वतीये पुरस्तात्सक्त
स्य शंसे देवं स्विता न्यगाथा नृष्याभिप्लवयो रन्वहं पुनः पुनरावर्तयेयुरेवैवं ब्राह्मणस्प
त्यानामेवं मरुत्वतीयानां ध्रुवः इंदुनिहो धाय्याश्च बृहत्सृष्टं रथं तं वातयोरत्रियमाण
स्य योनिं शंसे देव रूपैव रातज्ञाकरैव तानां च पृथ्यस्तात्रिया योन्योर्ध्वं चांस्तासां विधानम
न्वहं ताभ्यः उर्ध्वं सामप्रगाथानुक्तोरथं तरस्यो भयं शृणावच्चनः इति बृहत्तः इंदुत्रिधा तु

(3)

श्री. स. १. शरणं च त्वमिन्द्र प्रवर्तिषु मो फुत्वा वा घ तश्च नेति स द्विपदः उप समस्ये द्विपदा मिन्द्र मिदेव
तातयः इतीतरेषां पृष्ठ्यः एवैकैक मन्वहं तदिदा सेति च पुरस्तात्सूक्तस्य शंसे दुक्थ पात्रे च मे
सांश्चांतरातिग्रात्या भक्षयंति निषेवत्ये नित्यो भक्षजपः पो किञ्चि पात्रेण भक्षिणः ॥ ३॥
होत्रकाणां कयानश्चित्रः आभुवत्कया तं नः उत्या मा चिदन्यद्विज्ञं स तं यच्चि धित्वा जनाः इ
मः इति स्तोत्रिया नुरुपा मे जावरुणस्य तं वोदस्म मृतीषहं तत्वा यामि सुवीथं मभिप्रवः सुरा
धसं प्रसुश्रुतं सुराधसं वयं घत्वा सुतावंतः कः इवेद सुते स चाविश्वाः पृतनाः अभिभूतरेन
रं तमिन्द्रं जोहवीमियाः इन्द्रभुजः आभरः इत्येका द्विचंद्रो मदाय वा रुधे मदे मदे हिनो ददिः सुरूप
रुत्तु मृतये शुभिन्तमं नः उतये आयेतः इव सूर्ये वणमदाः असि सूर्यो दुल्य दृशं तं वपुरु दुल्य

राम

३

(3A)

मधुमत्तमास्त्वमिन्द्रप्रवृत्तिपुत्रमिन्द्रयज्ञः असीदकतुनः आभरेन्द्रज्येष्ठनः आभरात्वा सहस्र
माश्रितं ममत्वासरः उदितः इति ब्राह्मणाधंसिनस्तरोभिर्वाविदद्वसुंतरणिरित्तिपासतित्वा
मिदाह्योनरोवयमेनमिदाह्योयोराजा चर्षणीनायः सत्राहाविचर्षणिः स्वाहोरित्थाविषूवत
ः इत्थिहि सोमः इन्द्रः उभेयदिन्द्रोदसीः अवयत्वं कृतकतो न किष्टं कर्मणानशनत्वा वृद्धं
तोः अद्र्यः उभयं श्रपावचनः आवृषस्वपुरुवसो कदाचनस्तरीरसिकदाचनप्रयुष्ठसिय
तः इन्द्रभयामहेयथागोरोः अपाकृतं यदिन्द्रप्रागपागुदग्यथागोरोः अपाकृतमित्युवाक
रस्यस्तोत्रियानुरूपाणां यद्यनुरूपेस्तुर्वीभस्तोत्रियोनुरूपः उर्ध्वस्तोत्रियानुरूपेभ्यः कस्तमि
इत्वावसुं कं नव्योः अतसीनां ॥ कद्वन्स्याकृतमितिकद्वन्तः प्रगाथाः अपप्राचः इन्द्रविश्वाः अ

(4)

श्री. स. उ.

४

मित्रा-ब्रह्मणाते ब्रह्मयुजायुन-भ्युरुनो लोकमनुनेषिविद्वानितिकद्वयः आरंभणीयाः उ-
र्ध्वमारंभणीयाभ्यः सद्यो ह जातः इत्यहरहः शस्यं मे त्रावरुणोस्माः इदुप्रतवसे शासद्वि-
रितीतरावहीनस्तृक्तेः आसत्योयात्विष्यहीनस्तृक्ते द्वितीयं मे त्रावरुणः इदुब्रह्मण्यभितष्टे
वेतीतरावहरहः शस्यं नूनं सातः इत्यंतमुत्तममहीनस्तृक्ता निषकहस्ता त्रियानावपस्मदु-
ष्यदेवः सविता हिरण्ययेतितितस्वस्ति हि द्यावापृथिवी यस्यैवोरथ्यमिति वैश्वदेवं पृथस्य
वृष्णो वृष्णो शर्धाययलेन वर्धते त्याग्निमारुतमग्निघ्नो मः इदमहरुभ्यो वा ॥४॥ अभिपू-
वपृथ्या हानिरथंतरष्ट्या न्ययुजानि बृहस्पृथ्या नीतराणि तृतीयादिषु पृथ्या स्यान्वहं द्विती-
या नि वैरूपं वैराजशाकरं रेवतानि तेषां यथा स्तानि क्रियायां योनीः शंसंस्वर्वत्रचा संयौ

राम

४

(4A)

निभावेन्यत्राश्विनाद्यज्ञायतीयस्यत्वक्रियमाणस्यापि सानुरूपं योनिं व्याहावंशं सेदुर्ध्वमितस्तस्या
नुरूपाष्टोत्रकाः परिशिष्टानावापानुदृत्य मित्रं वयं हवामहे मित्रं दुवेष्टतदक्षं मयं वां मित्रावरुणा
नो मित्रावरुणो तितृचाः प्रबो मित्रायेति चतुर्णां द्वितीयमुद्देश्य मित्रयोर्वरुणयोरिति षट्काव्ये
भिरदाभ्येतितिस्रो मित्रस्य चर्षणी धृतः इति चतस्रो मैत्र्यो यच्चिद्विंशे विशः इति वारुणमेतस्य तु
चमावपेतमैत्रावरुणो नित्यादधिकं स्तोमकारणात् संचसप्तदशेन वैकुविंशे द्वादश चतुर्विंशे पं
चदश त्रिणवः एकविंशतिं त्रयस्त्रिंशे द्वात्रिंशतं चतुश्चत्वारिंशे षट्त्रिंशतं मष्टा चत्वारिंशः एका
त्पीयसीर्वैकांशे घेकायसीर्वा नारंभणीया न पयांसाः अंत्याः अंका हि कास्तृचाः पर्यास्तुनेषु स ३
ब्राह्मणाः संसिनः सुरूपकृत्नु मूतयः इति षट्सक्तान्यावापः उक्तो मैत्रावरुणो नैहेंद्राग्नीः इंद्राग्नी
ऽआगतं तादुवेययोरिदमिति न वेयं वां मन्मनः इत्येकादश यज्ञस्य हि स्तुः इत्युक्ता वाकस्याया
स्यमः

(5)

श्रीः ३

१२

सिंदो वसवः इति मरुत्वतीयमानः इन्द्रः इति निघ्नैव ल्यं प्रथमस्याभिप्लुविकस्य मध्यं दिनः इत्यु-
क्तः एते शस्त्रे प्रतीयादहीनस्तत्तु नः एवात्वा मिंदयन्नः इन्द्रः कथामहामिन्द्रः पूर्भिद्यः एकः
इद्यस्ति मम अंग इमा मूषि धुंति त्वाशा स इद्रि रिति संपाताः एकैकस्य त्रयं स्त्रयः उक्ता मरुत्व-
तीयैर्युजते मनः इहे हवः इति च तस्मै देवा दुः क इति वैश्वदेवं ॥ ५ ॥ द्वितीयस्य चतुर्विंश-
ना ज्यं वायो ये ते सहस्त्रिणः इति द्वेतीत्राः सोमासः आगहीत्येको भादेवादिविस्पृशेति द्वे शुक्र-
स्याधगवाशिरः इत्येका यं वा मित्रावरुणेति पंचतृचा गां त्सं मदं प्रः उगमित्येतदा च क्षते वि-
श्वानरस्य वस्पतिमिन्द्रः इत्सोमपाः अेकः इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरा विंदे सोमं यात-
उतिरवमेति मध्यं दिनो निघ्नैव ल्यं स्यो न मे विपरीते भारद्वाजो होता चेत्यकृत्या चतुर्विंशिकं
तृतीयसवनं विश्वो देवस्य नेतुरित्येका तत्सवितुर्वरेण्यमिति द्वे आ विश्वदेवं सस्पतिमि

राम

५

(5A)

तितु वैश्वदेवस्य प्रतिपदनुचरावाज्यप्रः उगे प्रतिपदनुचराश्चोभयोर्युग्मे घेवमभिप्लुवे
॥६॥ तृतीयस्य अयं मायो जातः एवेति मध्यं दिनस्तदेवस्य घृते नद्यावापृथिवीः इति तितु
स्त्रो नश्चो जातः परावतोयः इति वैश्वदेवं वैश्वानरायधिषणो धारावरामरुतस्त्वमग्ने प्रथ
मोऽंगिराः इत्याग्निमारुतं चतुर्थस्यो गो जातः इति निष्चे वल्यं द्रव्याम्यग्निमस्य मेघावापृ
थिवीः इति तिस्रस्ततं मे अपः इति वैश्वदेवं वैश्वानरं मनसेति तिस्रः प्रयेनुं भं इति वैश्वदेवस्य
गोपाः इत्याग्निमारुतं पंचमस्य कया शुभायस्तिग्मशृंगः इति मध्यं दिनं कया शुभीयस्य तु न
वस्यु न मान्यत्रापियत्र निविधानं स्याद्दुतवती भुवनानामभिश्चियेन्द्रः शुभिर्वा जवद्वि
तितु चो क दुप्रियायेति वैश्वदेवं पृथस्य वृहो वृष्णो शर्धाय नूचि संहो जाः इत्याग्निमारुतं
षष्ठस्य सावित्रार्भवे तृतीये न वैश्वानराय च कतरापूर्वोषासानक्तेति वैश्वदेवं प्रयज्य कः इमे स्ता

(6)

सु२

श्री. सु. उ.

६

सोममित्याग्निमारुतमित्यभिप्लवः षष्ठहस्तस्याग्निष्टोमावभितः उक्थ्या मध्यः उक्थ्ये
पुस्तोत्रियां नृपां मेत्रावरुणस्य ॥ ७ ॥ एद्युषु ब्रवाणितः आग्निरगामिभारतः प्रवोवाजा
अभिघवोभिप्रयांसिवाहसा प्रमंदिषायगा यत प्रसोः अग्नेतवोतिभिरग्निं वो वृधंतम
ग्नेयं यत्तमध्वरं यजिघंत्वा वेवृमहेयः समिधायः आहुत्यातेः अग्नः इधीमद्युभे सुश्रंदस
पिषः इति द्वेः एका वाग्निं तं मन्ये यो वसुरांतं वत्सो मनो यमदाग्ने स्तूरं रयिं भर प्रेष्ठं वोऽति
थिश्चेष्टं यविष्ठ भारत भद्रो नोऽग्नि राहु ते यदा घृते भिराहु तः आघायेऽग्निमिंधतः इमा
अभिप्रणो नुमः इत्यथ ब्राह्मणा छं सिनो भ्रातृव्योऽनातं मातेः अमातुरो यथै वाद्यसि वीरयुं रे
वाद्यस्य स्मृता तं ते मंदरणी सुसितं म्वभिप्रगायत वयमुत्तामपूव्यं यानः इदमिदं पुरं द्रायसा
मगायत सरवायः आशिषामहि यः एकः इद्विदयते यः इंद्रसो मपा तमं इदं नो गध्ये दुमध्वोम

राम

६

(6A)

दिंतरेमंतोन्निद्रंस्तवामसरवायस्तुहीद्रं व्यश्ववत्त्वं नः इन्द्राभरवयमुत्तामपूर्य्ययोनः इदमिदं पु
रायाहीमः इन्द्रवः इतिसमाहायो नुरुपो भ्रातृव्योः अनात्वं मातेः अमानुरेयथेत्येछावाकं स्यं दं
विश्वाः अवी वृधं नुकुमिंद्राय रां स्यं शकधी हवन्ति रश्म्याः आश्रुत्कर्णश्रुधी हवमसाविसो
मः इन्द्रतः इममिंद्रस्तं पिबयदिंद्रचित्रमेहनयस्ते साधिष्ठो वसे पुरां भिंदुर्युवाक विवृषा
त्यसिराधं सेगायंति त्वागायत्रिणः आत्वागिरोरथीरिवेति स्तृक्तानामेकैकं शिष्टावपेरन
॥ ८ ॥ स्तोमेवर्धमानः इमाः उवां भृमयो मन्यमानाः इतिति स्त्रः इन्द्राको वामिति स्तृक्ते श्रुष्टी वां य
स्तोयुवां नरापुनीषेवामिमा विवां भागधेयानीत्येतस्य यथार्थं मेत्रावरुणो यस्तस्तं भयोः अद्रि
भिद्यक्षेदिवः इति स्तृक्तेः अस्तवसुप्रतरमाया त्विंद्रस्वपतिरिमां धियं सति त्वास्मात्ता छंसी विष्णा
नुकमिति स्तृक्ते परो मात्रयेत्यछावाकः ॥ ९ ॥ पृथ्व्याभिप्लवेनोक्तेः अहनोः आद्येः आद्या

थार

(7A)

[illegible]

(8A)

निविदं दध्यादनेकभावे स्तुक्ता नां वैराजं चेत्पृष्ठं पिबा सोममिंद्रमंदतुत्वेति स्तोत्रिया नुरूपो
कुहश्रुतः इंद्रेयुधस्य तः इति निष्के वल्यं श्रुधीहवीयस्य तुत्तुचः आद्ये ईर्वादिषु न्यूंखः
एवं कुहश्रुतीयस्य विराजां मध्यमे पुपादे पुनित्यः इह प्रतिगरो न्यूंखादिः प्रणा वांतः प्रणवे
कुहश्रुतीयानां मर्ध्वर्चशश्चेन दुत्तमावर्त्तनं ते गिरोऽपि मृष्ये तुरस्य प्रवो महे महि वृधे
भरध्वमिति चतस्त्रस्तिस्त्रश्च विराजस्तासामूर्ध्वमारंभणीयाभ्यस्तृचानावपेरन्नाद्यं मे
त्रावरुणस्तस्योत्तमादिशस्तानां तुत्तुचं ब्राह्मणां सीतस्य चाध्वा वाको यजा महः इंद्रं वज्रदक्षि
णमिति द्वितीयानेव मेव पंचमेह नित्यच्चिधि सत्यसोमपाः इत्येकैकमेव मेव पंचेह निर्दिश
यहि द्यौरसुराः अनमन्तेत्येव मेव ॥ १९ ॥ स्तोमेवर्धमाने कोऽद्य न यो वने न वायः आया

(9)

श्रौतः ३.

त्यर्वाङ्गित्यष्टर्वा-न्यावपेर-नुपरिष्ठात्यारुद्धेपीनोतेरप्यनतिशस्तः ऐन्द्राणि त्रेष्टुभान्यमरुद्ध
व्या-न्यावपेर-न्वत्वेता-न्यनोप्यातिशंसिनमेकयाद्वाभ्यावाप्रातः सवनैपरिमिताभिरुत्त
रवैर्नयोः सवनयोः पंचमस्यममृषुबोः अतिथिमुपवृधमिति नवा-न्यमानोयत्तदिविस्पृ
शमितिहेऽआनोवायोमहेतनः इत्येकारथेनपृथुपाजसावदवः सूरचक्षसः इमाः उवादि
विष्टयः पिबासुतस्यरसिनोदेवंदेवंबोवसेदेवंदेवंबृहदुगायिषेवचः इतिवार्हतं प्रः ३
गंप्रगाथानेके द्वितीयोत्तमवर्जयसांचज-न्याविशौडः इत्सोमपाः एकः इति मरुत्वती
यस्य प्रतिपदनुचराववितासीत्याहो इपिबतुभ्यमिति मरुत्वती शौयैर्वरंचेस्पृष्टंम
हानाम्यस्तोत्रियस्ताः अध्यर्धकारेनवप्रकृत्यातिस्त्रोभवन्तिताभिः पुरीषपदान्युप

राम
८

(१५)

संतनुयासं चाक्षरशः पूर्वाणि पंच सर्वाणि वा यथानिशांतं योनिस्थाने तु यथानिशांतं स
पुरीषपदाः उत्तमेन संतानः स्वादे रिस्था विष्टवतः उपनो हरिभिः सुतमिदं विश्वाः अवीरु
धन्निति त्रयस्तृचाः अनुरूपः प्रेदं ब्रह्मेन्द्रो मदाय सत्रामदासः इति निष्केवल्यं पांक्ते पू
र्वे स्तुते मरुत्वतीये पांक्ते निष्केवल्येऽआद्ये तु त्रिष्टुबुनमेतयो रवसाने शतक्रतो स
मस्तुतिदिति मरुत्वतीये शचीपते नद्येति निष्केवल्ये निष्केवल्ये ॥ १२ ॥ ॐ मश्री कृष्णा
र्षणमस्तु ॥ इति श्रौतसूत्रेऽउत्तरपटके मथमो ध्यायः समाप्तः ॥ ६ ॥ शुभं भवतु ॥
॥ हरिः ॐ मृषष्टस्य प्रातः सवने प्रस्थितया न्यानां पुरस्तादन्याः कृत्वा भाभ्यामनवानं
तो यजंति वृषं निद्रवृषपाणासः इन्द्रवः सुषुमाया तमद्रिभिर्वनोति हि सुचक्षयं

(10)

श्रीस्तु. ३

१०

परीणसोमोपुवोऽस्मदभितानिपोऽस्योपूणोऽग्नेश्चणुहिवमीकितोग्निहोतारंमन्येदा
स्वतदध्यङ् हमेतनुषंपूर्वोऽंगिराऽइत्येवमेवमाध्यंदिनेध्यधोतुतत्रानवानं पिबासोममि
दसुवानमदिभिरिंद्रायहिद्यौरसुरोऽनम्रतेतिषकुपरिष्ठात्वचक्रतुयाजानांप्रैषमृते
सोयजमृचंचानवानमुत्कः क्रगंतैरसोयजेतिप्रैष्येदेवमेवयजंतितुभ्येहिन्यानोवसिष्टगाः
अपः इतिद्वादशायंजायतमनुषोधरीमणीत्यायमेकेनद्वाभ्यांचविग्रहस्त्रिभिश्चसानंचतु
र्भिः प्रणवोयत्रार्धचंद्रापा रुधेयः स्तीर्णं बहिरितितृचोसुषुमायातमद्विभिर्युवांस्तोमेभिर्दे
वयंतोऽश्विनावर्महः इंदुषेनिद्रास्तुश्रोषकोपूणोऽग्नेश्चणुहिवमीकितोयेदेवासोदिव्ये रास
कादशस्तुयमददाद्रभसमृणव्युतैतिप्रः उगंदेचैकाचपंचमः एकपातिन्यः उपोत्तमः उत्तमे

१०

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)
दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८
Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com